

فصلنامه مدیریت کسب و کار نوآورانه
دوره پانزدهم، شماره شصتم، زمستان ۱۴۰۲
نوع مقاله: علمی پژوهشی
صفحات: ۲۳۰-۲۵۴

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب

لیلا کلیج^۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۳/۰۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۶/۰۴ سیدوحید عقیلی^۲

حسن خجسته باقرزاده^۳

چکیده

بیانیه گام دوم انقلاب چشم‌اندازی است که در آستانه چهل‌سالگی انقلاب اسلامی از سوی مقام معظم رهبری برای ترسیم وضعیت فعلی و دورنمای آینده جمهوری اسلامی ایران باهدف نیل به تمدن نوین اسلامی صادر شده است. این بیانیه به‌عنوان چشم‌انداز دارای کارکردهای مفیدی در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی است، رهبر انقلاب در طول سال‌های اخیر همواره بر اولویت فرهنگ نزد دولتمردان تأکید کرده‌اند. این پژوهش به دنبال یافتن مسائل فرهنگی مدنظر مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم با روش تحلیل مضمون انجام شده است. براین اساس، برای یافتن مؤلفه‌های فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب، ابتدا ۵۰ گزاره‌ی کلیدی مرتبط با حوزه‌ی فرهنگ از متن بیانیه احصا شد، سپس با بررسی این عبارات ۳۵ مضمون پایه به دست آمد. با دسته‌بندی مضامین پایه به ۱۱ مضمون سازمان دهنده و درنهایت ۴ مضمون فراگیر به دست آمد. ارتباط این مضامین فراگیر و سایر مضمون‌ها در قالب شبکه‌ی مضامین ترسیم شد. در بخش انتهایی نیز ۴ مضمون فراگیر فرهنگ محوری، لزوم ایجاد جهاد علمی، تقویت نیروهای خودجوش فرهنگی و تهدید زایی رسانه از مفاهیم فرهنگی بیانیه مورد بحث و مذاقه قرار گرفتند.

کلمات کلیدی

بیانیه گام دوم انقلاب، فرهنگ، تحلیل مضمون، مؤلفه‌های فرهنگی

۱- گروه علوم ارتباطات، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. Kalij.Kalij@yahoo.com
۲- گروه علوم ارتباطات، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول). Seyed_Vahid_aqili@yahoo.com
۳- گروه تولید، دانشکده تولید رادیو و تلویزیون، دانشگاه صداوسیما، تهران، ایران. khojastehasan@yahoo.com

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

بیان مساله

پیچیدگی مقوله فرهنگ و درعین حال اهمیت آن در رشد و تعالی جامعه، سبب شده است که اندیشمندان در زمان‌ها و مکاتب مختلف به تبیین این موضوع بپردازند. در برخی تعاریف، فرهنگ در بردارنده اعتقادات، ارزش‌ها، اخلاق و رفتارهای متأثر از این سه و همچنین آداب و رسوم و عرف یک جامعه معین می‌شود. از طرفی برخی متفکران غربی، مانند تایلر، فرهنگ و تمدن را مترادف هم برشمردند و اعتقاد دارند که این دو مقوله عبارت‌اند از ترکیب پیچیده‌ای شامل علوم، اعتقادات و هنرها، اخلاق و قوانین، آداب و رسوم و عادات که به وسیله انسان در جامعه خود به دست می‌آید (محمود روح‌الامینی ۱۳۹۴: ۴۸). در هر حال، هر تعبیری از فرهنگ، این موضوع را تبیین می‌کند که توجه به این مقوله و تأثیر عمیقی که می‌تواند در پیشرفت یک جامعه داشته باشد بسیار حائز اهمیت است. در کشور ما نیز، فرهنگ و پرداختن به مقوله‌های فرهنگی همواره از دغدغه‌های اصلی مسئولین نظام، بالأخص رهبر کبیر انقلاب (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) بوده است و این دغدغه مداری از زمان پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون، به گونه‌های متفاوت ظهور نموده است. اصلاح جامعه بدون اصلاح فرهنگ آن میسر نیست. تلاش‌های اقتصادی و اجتماعی زمانی می‌توانند ثمربخش باشند که الزامات مورد نظر آن‌ها در فرهنگ جامعه نهادینه شده باشد. ابعاد فرهنگ و تأثیر آن، برخلاف باور برخی، به احداث مراکز آموزشی خلاصه نمی‌شود. گستره فرهنگ و کار فرهنگی از جزئی‌ترین فعالیت‌های فردی تا جدی‌ترین مسئولیت‌های اجتماعی کشیده شده است. به تعبیر رهبر معظم انقلاب «فرهنگ از اقتصاد هم مهم‌تر است.» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۲/۱۰/۲۳) و بیشتر و پرحجم‌تر و مؤثرتر از تلاش‌های سیاسی و امنیتی، تلاش فرهنگی است. (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۳/۰۱/۰۱) ایشان با توجه به اهمیت این مقوله در بیانیه گام دوم که نقشه راه آینده کشور است رهنمودهایی در حوزه‌های مختلف از جمله فرهنگی ارائه نموده‌اند. در این پژوهش مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب احصا و مورد بحث و مذاقه قرار گرفته است.

اهداف و سؤالات تحقیق

هدف این پژوهش به دست آوردن مضامین فرهنگی به کاررفته در بیانیه‌ی گام دوم انقلاب است. همچنین سؤال اصلی تحقیق عبارت است از این‌که مضامین و مفاهیم مهم مدنظر رهبر معظم انقلاب در حوزه‌ی فرهنگ در بیانیه گام دوم انقلاب چه بوده است؟

پیشینه تحقیق

۱. یوسفی زارمی، عقیل (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «بررسی ابعاد فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب با قاعده نفی سبیل» ابعاد فرهنگی این بیانیه را مورد بررسی قرار داده است. این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با اسناد کتابخانه‌ای با استناد به «قاعده نفی سبیل» هرگونه تسلط و برتری بیگانگان در ابعاد فرهنگی بیانیه گام دوم را مورد تحلیل قرار داده است. یافته‌ها مبین این حقیقت است که: اولاً رهبر معظم انقلاب با ظرافت تمام، در ابعاد مختلف بیانیه، از جمله ابعاد فرهنگی به این قاعده پایبند بوده‌اند. ثانیاً، با بهره‌گیری از مبانی، اصول و قاعده یادشده درصد نفی هرگونه تسلط بیگانگان در ابعاد فرهنگی جامعه اسلامی همچون علم و دانش، رسانه و سبک زندگی بوده‌اند. به‌گونه‌ای که اگر این حساسیت‌ها، دقت‌ها و پایبندی‌ها به مبانی، اصول و قواعد اسلام و انقلابی نبود، پیامدهای جبران‌ناپذیری متوجه آتیه انقلاب و جامعه اسلامی و انقلابی ایران می‌بود.

۲. یقینی، محمود (۱۴۰۰)، پژوهشی با عنوان «ارائه مؤلف‌های راهبردی حکمرانی محلی فرهنگی بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب» ارائه کرده است. در این پژوهش مؤلفه‌های راهبردی حکمرانی محلی فرهنگی بر اساس گام دوم انقلاب استخراج گردیده است. روش تحقیق این پژوهش آمیخته و نوع آن کاربردی - توسعه‌ای است. روایی پرسشنامه محقق ساخته، ۹۶٪ آلفای کرونباخ می‌باشد. جامعه آماری پژوهش تمام ساکنین شهرک مسکونی شرکت پالایش گاز شهید هاشمی نژاد سرخس و جامعه نمونه پژوهش، تعداد ۴۰۰ نفر از ساکنین مطلع از وضعیت فرهنگی مجموعه در سال ۱۳۹۸ با استفاده از فرمول کوکران در نظر گرفته شده است. ۳۹ مؤلفه‌های راهبردی حکمرانی محلی فرهنگی بر اساس گام دوم انقلاب اسلامی در ابعاد مختلف شناسایی و هرکدام از آن‌ها مورد تحلیل راهبردی قرار گرفته و در نهایت درجه شکاف آن‌ها به ترتیب اولویت شناسایی گردید. مؤلفه‌های مذکور عبارت‌اند از: قانون‌گرایی، پاسخگویی، همدلی و اتحاد، عدالت، پایش و نظارت، توجه به اولویت اصل رهبری بجای مدیریت، توجه به هویت ایرانی-اسلامی، توجه به اصل ارتقای سرمایه اجتماعی به صورت پیوسته و دائمی، عمق‌بخشی و درونی شده آموزه‌های فرهنگی و... در پایان تحقیق پیشنهادهای لازم جهت تحقق حکمرانی محلی فرهنگی بر اساس گام دوم انقلاب اسلامی خواهد شد.

۳. دانشیار، علیرضا، (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «رویکرد فرهنگی انقلاب اسلامی در عرصه بین‌الملل با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب» تأثیر رویکرد فرهنگی انقلاب اسلامی در عرصه بین‌الملل را باهدف تبیین تأثیر رهیافت فرهنگی انقلاب اسلامی بر عرصه نظریه‌پردازی و رفتاری در عرصه بین‌المللی مورد بررسی قرار داده است. این تحقیق با روش کمک‌گیری از رهیافت سازه‌انگاری در عرصه روابط

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

بین‌الملل برای پاسخ به این پرسش اصلی تدوین شده است که «رویکرد فرهنگی انقلاب اسلامی چه تأثیراتی بر عرصه بین‌المللی داشته است؟ انقلاب اسلامی، از نظر سلبی منتقد و معترض روند جهانی‌سازی، سلطه فرهنگ و هویت غربی و نادیده انگاری نقش دین و اخلاق در عرصه بین‌المللی است و از نظر ایجابی، به در نظر گرفتن نقش دین، هویت دینی و اسلامی، اخلاق و معنویت در عرصه مناسبات بین‌المللی تأکید دارد و همین مطلب، فرضیه این پژوهش است. یافته تحقیق حاضر این است که با وقوع انقلاب اسلامی، رویکردها و تئوری‌هایی که به اهمیت فرهنگ در عرصه بین‌المللی تأکید داشتند، تقویت شدند.

۴. شهریاری، روح‌الله، (۱۴۰۱)، تحقیقی با عنوان « مبانی ارزش‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب از منظر قرآن کریم» با روش تحلیلی و اکتشافی و از طریق رجوع به بیانیه گام دوم انقلاب، باهدف بررسی مبانی ارزش‌شناختی آن از منظر قرآن کریم صورت پذیرفته است. آنچه در این تلاش حاصل شد، نشان می‌دهد بیانیه گام دوم انقلاب در همه عناصر خود خاستگاهی قرآنی و بنیانی ارزشی دارد. بیانیه بر ارزش‌هایی تأکید دارد که از یک‌سو نسبی ناپذیر هستند و از سوی دیگر، عنصر مدرج بودن را دارا می‌باشند. به‌علاوه توسعه و پیشرفت انقلاب اسلامی بر این مبنا استوار شده است که در هنگام تراحم ارزش‌های مادی و معنوی، مصالح معنوی در سطح ملی و فراملی مقدم می‌شود. هم‌چنین در این بیانیه می‌توان بر این مبنای ارزشی که کمال حقیقی اختیاری است و جبرناپذیر می‌باشد، دست‌یافت، درعین‌حال، بر این نکته که تشکیل حکومت اسلامی به‌مثابه ضرورت تحقق کمال حقیقی مطرح است، عنایت شده است که لازمه این ضرورت، فراهم‌آوردن بسترهای لازم جهت نیل به سمت کمال حقیقی است. از دیگر مبانی ارزش‌شناختی کشف‌شده در این بررسی، می‌توان به توجه به عقلانیت به‌مثابه راه تمییز ارزش‌ها و مطرح‌بودن عدالت به‌مثابه اصل‌ترین ارزش اجتماعی اشاره نمود.

۵. نبی زاده، محمدمهدی، (۱۴۰۱) در تحقیقی با عنوان « بایسته‌های تربیت متعالی در گام دوم انقلاب»، بایسته‌های تربیت متعالی در گام دوم انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار داده است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و نتایج حاکی از آن است که در گام دوم انقلاب اسلامی، تربیت نوجوانان و جوانان که پیشران نظام اسلامی در رسیدن به آرمان‌های الهی باشند، در درجه اول اهمیت قرار دارد و تأکید بیانیه گام دوم بر نقش محوری جوانان، بر این مهم می‌افزاید. آنچه می‌تواند منجر به پرورش چنین افرادی شود، تربیت با روش تربیت متعالی است. به نظر می‌رسد اموری از قبیل تربیت فرد بر اساس دغدغه‌مندی نسبت به اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی، تمرکز بر تربیت فردی و نیازهای تک‌تک مخاطبین، محور بودن و مرجعیت روحانیت و شبکه تبلیغ دین به‌عنوان مربی تربیت متعالی، مسجد به‌عنوان بستر ساخت‌افزایی تحقق این امر، توجه به شرایط فرهنگی و قومی و زیستی مخاطب، نظارت مستقیم و

غیرمستقیم بر مربیان و ایجاد و تقویت روحیه تکلیف‌گرایی و ملکه شدن روح امیدواری، مهم‌ترین بایسته‌های تربیت متعالی به حساب می‌آیند که اگر در فرآیند تربیت به‌عنوان اصول کار در نظر گرفته شوند، مقصود حاصل خواهد شد.

مفاهیم نظری

بیانیه: بیانیه یا مانیفست^۱ متنی است که یک شخص یا گروه از آن برای بیان اصول، عقاید و اهداف خود خطاب به مردم استفاده می‌کند. رسمیت بیانیه‌ها، با توجه به بیان‌کننده‌ی آن‌ها و مطالب بیان‌شده، به دو دسته‌ی رسمی و غیررسمی طبقه‌بندی می‌گردد. به گفته‌ی فرهنگ عمید، مانیفست یک نوشتار است که در آن، یک گروه یا حزب، نظریه سیاسی، اجتماعی، مذهبی، فلسفی، هنری یا ادبی خود را اعلام می‌کنند. مانیفست هنری توسط بنیان‌گذاران یک سبک یا مکتب جدید هنری، خطاب به هنرمندان دیگر و همچنین مردم است. این مانیفست‌ها، معمولاً تعیین‌کننده‌ی خط‌مشی‌ها و اصول و عقاید پیشروان یک سبک یا مکتب به شمار می‌آیند.

بیانیه گام دوم انقلاب: بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی توسط مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در بهمن‌ماه ۱۳۹۷ صادر شد، این بیانیه یکی از مهم‌ترین اسناد بالادستی جمهوری اسلامی و انقلاب اسلامی است که افق‌های آینده انقلاب را تبیین و مشخص می‌کند. در واقع بیانیه گام دوم انقلاب، نقشه جامع پیشرفت و اقتدار کشور است که از یک‌طرف نسخه جهانی‌شدن انقلاب اسلامی در ساحت تمدنی را ترسیم کرده و از طرف دیگر حرکت انقلاب اسلامی در مدار تمدنی خویش که از انسان‌سازی و جامعه‌پردازی شروع شده و به تمدن‌سازی می‌رسد را به‌خوبی بیان کرده است.

فرهنگ: واژه فرهنگ در لاتین از پروراندن و کشت بوده است. در فارسی از دیرباز در معانی ادب، عقل و ادراک و موارد بسیاری از این قبیل به‌کاررفته است. فرهنگ مجموعه‌ای از اعتقادات، نهادها، زبان، نحوه زندگی کردن، سخن گفتن و فکر کردن است. فرهنگ حاصل تکامل فکری، معنوی و مادی یک فرد، گروه یا جامعه است. داریوش آشوری تمدن و فرهنگ را این‌گونه متمایز می‌کند: «تمدن بیشتر معنای جنبه‌های مادی ساخته‌های انسانی همچون معماری و شهرسازی و فناوری را به خود گرفته است و فرهنگ بیشتر جنبه‌های معنوی زندگی جمعی انسان‌ها همانند آیین‌ها، آداب، زبان، دین و دانش»

از نظر ساموئل هانتیگتون، فرهنگ متغیری وابسته است و تابع عوامل متعددی همچون جغرافیا و اقلیم، سیاست و تحولات تاریخی است. (صالحی امیری، ۱۳۸۶). فرهنگ الگویی از مفروضات مشترک است که گروه فرامی‌گیرد به‌طوری‌که مشکلات انطباق‌پذیری خارجی و هماهنگی داخلی آن را حل می‌کند

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

و به سبب عملکرد و تأثیر خویش معتبر دانسته می‌شود. از این جهت به مثابه روش صحیح ادراک در خصوص حل مشکلات به اعضای جدید گروه آموزش داده می‌شود (شاین، ۱۳۸۳: ۳۰) سایچوفسکی فرهنگ را نظام هستی‌شناختی انسان می‌داند که شامل نهادها، شکل‌ها، شیوه‌ها، باورها و رسومی است که انسان به‌عنوان بخشی از مبنای واکنش و معارف خود ایجاد می‌کند. کیلفورد گیرتز می‌گوید: فرهنگ شبکه‌ای از دلالت‌ها و نشانه‌هایی است که انسان به دور خود تنیده و در آن اسیر شده است.

ادوارد تایلور در کتاب فرهنگ ابتدایی، فرهنگ یا تمدن را کلیتی پیچیده شامل دانش، باور، هنر، اخلاق، قانون، رسوم و هنر و توانایی و عادت می‌داند که انسان به‌عنوان عضوی از جامعه به دست می‌آورد. شورای انقلاب فرهنگی، فرهنگ را این‌گونه تعریف می‌کند: "بینش و منش هویت‌دهنده انسان در حوزه زندگی اجتماعی که به‌عنوان فرآورده عالی ذهن و فرایند پیچیده و پیشرفته فکر آدمی تحت تأثیر علل و عوامل موجود در تمامی کارکردها و کلیه مظاهر مادی و معنوی حیات وی تجلی می‌یابد و کلیت هم تافته و به‌هم‌پیوسته‌ای از باورها، فضائل و ارزش‌ها، آرمان‌ها، دانش‌ها، هنرها و فنون، آداب و اعمال جامعه را شامل شده و مشخص‌کننده ساخت و تحول کیفیت زندگی هر ملت است (باباخانی، ۱۳۹۱: ۱۶)

روش پژوهش

یکی از شیوه‌های تحلیل داده‌های کیفی که از اهمیت زیادی برخوردار است، تحلیل مضمون است. تحلیل مضمون، ضمن این که خود یک روش مستقل تحلیلی است، می‌تواند در سایر روش‌های تحلیل کیفی مانند تحلیل روایتی، تحلیل نشانه‌شناختی، نظریه‌ی زمینه‌ای و... نیز مورد استفاده قرار گیرد. رویکردهای کیفی بسیار متنوع، پیچیده و ظریف هستند و تحلیل تم‌بایستی به‌عنوان یک روش اساسی برای تحلیل کیفی در نظر گرفته شود (خنیفر حسین، مسلمی ناهید، ۱۳۹۵: ۵۱).

تحلیل مضمون، روشی است برای دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتبط، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ و تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی. (درخشه و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۵۳). براون و کلارک (۲۰۰۶)، به‌طور کلی روش‌های تحلیل کیفی را به دو دسته تقسیم کردند: ۱. روش‌هایی که بیشتر از جایگاه نظری یا معرفت‌شناسی خاصی نشئت می‌گیرند و تحلیل پدیدارشناسی تفسیری مانند تحلیل محاوره که به‌کارگیری آن‌ها از نظر تنوع، چارچوب محدودی دارد؛ برخی از این روش‌ها نیز، مانند روش داده بنیاد، از نظریه کلانی بهره می‌برد. ۲. روش‌هایی که مستقل از جایگاه نظری یا معرفت‌شناسی خاصی هستند، ولی در طیف گسترده‌ای از روش یادشده می‌توان از آن‌ها استفاده کرد. تحلیل مضمون در این دسته جای می‌گیرد؛ از این‌رو ابزار تحقیقاتی منعطف و مفیدی است که برای تحلیل حجم زیادی از داده‌های پیچیده

و مفصل، می‌توان از آن استفاده کرد. (همان). تحلیل مضمون، به چارچوبی نظری - که از قبل وجود داشته باشد- وابسته نیست و از آن می‌توان در چارچوب‌های نظری متفاوت و برای امور مختلف، استفاده کرد. همچنین تحلیل مضمون، روشی است که هم برای بیان واقعیت و هم برای تبیین آن به‌کار می‌رود. (همان، ص ۱۵۳)

روش‌های انجام تحلیل مضمون

تحلیل مضمون به روش‌های گوناگونی قابل اجرا و استفاده است. چهار روش مرسوم در تحلیل مضمون به این شرح هستند.

قالب مضامین (Template Analysis) معمولاً در پژوهش‌هایی که تعداد متون و داده‌های آن‌ها زیاد باشد (مثلاً ۱۰ تا ۳۰ منبع) «قالب مضامین» به‌کار گرفته می‌شود. این روش را نخستین بار «کینگ و هوراکز» معرفی کردند. (King and Horrocks, 2010) در این روش، فهرستی از مضامین شناخته در ادبیات نظری و یا استخراج شده از متن داده‌ها به‌صورت درختی و سلسله‌مراتبی تنظیم می‌گردد. ویژگی کلیدی این روش، سازمان‌دهی سلسله‌مراتبی مضامین و گروه‌بندی مضامین سطوح پایین‌تر در قالب خوشه‌ها و ایجاد مضامین سطح بالاتر از آن‌ها است. پژوهشگر می‌تواند جهت سازمان‌دهی مضامین شناخته، از چهار یا پنج سطح استفاده کند. پس از ایجاد قالب مضامین، این قالب به‌طور پیوسته، بازبینی و اصلاح می‌شود تا جایی که درک کاملی از متن برای پژوهشگر فراهم شود.

ماتریس مضامین (Thematic Matrix): از ماتریس مضامین جهت مقایسه مضامین با یکدیگر و یا مقایسه مضامین در منابع داده‌ها استفاده می‌شود. این روش را اولین بار مایلز و هایبرمن (Miles and Huberman, 1994) استفاده کردند. ماتریس، اساساً از تقاطع ردیف‌ها و ستون‌ها شکل می‌گیرد و در آن، ترکیبی از دو فهرست به‌صورت جدول توافقی، عرضه می‌شود. ردیف‌ها و ستون‌های ماتریس مضامین می‌تواند به مضمون‌ها یا منبع داده‌ها یا سایر موارد اختصاص یابد.

شبکه مضامین (Thematic Network): شبکه مضامین، روش مناسبی در تحلیل مضمون است که «آترایداس‌تیر لینگ» (Attride-Stirling) آن را توسعه داده است. آنچه شبکه مضامین عرضه می‌کند نقش‌های شبیه تارنما به‌مثابه اصل سازمان دهنده و روش نمایش است. شبکه مضامین بر اساس روندی مشخص، پایین‌ترین سطح قضایای پدیده را از متن بیرون می‌کشد (مضامین پایه)؛ سپس با دسته‌بندی این مضامین پایه‌ای و تلخیص آن‌ها به اصول مجردتر و انتزاعی‌تر دست پیدا می‌کند (مضامین سازمان دهنده)؛ در قدم سوم این مضامین عالی در قالب استعاره‌های اساسی گنجانده شده و به‌صورت مضامین حاکم بر کل متن درمی‌آیند. (مضامین فراگیر) سپس این مضامین به‌صورت نقشه‌های شبکه تارنما، رسم

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

و مضامین برجسته هر یک از این سه سطح همراه با روابط میان آنها نشان داده می‌شود. برخلاف روش قالب مضامین، شبکه‌های مضامین به صورت گرافیکی و شبیه تارنما نشان داده می‌شوند تا تصور وجود هرگونه سلسله‌مراتب در میان آنها از بین برود و باعث شناوری مضامین شود و بر وابستگی و ارتباط متقابل میان شبکه تأکید شود. در این نوع تحلیل، سعی بر این است که از مضامین پایه‌ای که آشکار و مصرح هستند به سوی مضامین انتزاعی‌تر و کلی‌تر حرکت شود تا به مضمون (یا مضامین) اصلی متن دست پیدا کنیم. (Attride Stirling, 2001: 388)

تحلیل مقایسه‌ای (Comparative Analysis): یکی دیگر از روش‌هایی که همراه با تحلیل مضمون به کار می‌رود، تحلیل مقایسه‌ای است. با این روش، مضامین در بین منابع و افراد مختلف با هم مقایسه می‌شود. از آنجایی که در تحلیل مضمون، جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها، هم‌زمان است از تحلیل مقایسه‌ای هنگام جمع‌آوری اطلاعات، کدگذاری داده‌ها، مرور ادبیات نظری و یادداشت‌های پژوهشگر استفاده می‌شود. با این روش، داده‌های به دست آمده از منابع مختلف، با یکدیگر مقایسه و تطبیق می‌شود تا شباهت‌ها و تفاوت‌ها، شناخته شود؛ این فرآیند تا جایی ادامه می‌یابد که پژوهشگر احساس کند نکته جدیدی از مقایسه داده‌ها حاصل نمی‌شود. از تحلیل مقایسه‌ای می‌توان برای مقایسه مضامین در بین پاسخ‌دهندگان مختلف بر اساس (جنسیت، سن، سمت و...) و همچنین برای منابع مختلف داده‌ها مانند (مصاحبه، پرسشنامه، گروه کانونی و...) استفاده کرد. (شیخ زاده، ۱۳۹۰، ص ۱۹۵).

مراحل پژوهش در تحلیل مضمون

فرآیند تحلیل مضمون زمانی آغاز می‌شود که پژوهشگر الگوهای معنی‌دار و موضوعاتی که جذابیت بالقوه دارند را مورد نظر قرار می‌دهد. این فرآیند شامل یک رفت‌وبرگشت، بین مجموعه داده‌ها و خلاصه‌های کدگذاری شده و تحلیل داده‌هایی است که به وجود می‌آیند. نگارش تحلیل از همان مرحله اول شروع می‌شود. به‌طور کلی هیچ راه منحصربه‌فردی برای شروع مطالعه در مورد تحلیل مضمون وجود ندارد. تحلیل مضمون فراگردی بازگشتی است که در آن حرکت به عقب و جلو در بین مراحل ذکر شده وجود دارد ((Braun and Clarke, 2006: 7). به‌علاوه تحلیل مضمون فراگردی است که در طول زمان انجام می‌پذیرد. مراحل مختلفی برای انجام تحلیل مضمون معرفی شده که شباهت‌هایی زیادی دارند. در این مقاله روش پیشنهادی براون و کلارک (۲۰۰۹) که فرآیند گام‌به‌گام و جامعی جهت تحلیل مضمون است، استفاده شده است.

آشنایی با داده‌ها: برای اینکه پژوهشگر با عمق و گستره محتوایی داده‌ها آشنا شود لازم است که خود را در آنها تا اندازه‌ای غوطه‌ور سازد «غوطه‌ور شدن در داده‌ها معمولاً شامل « بازخوانی مکرر داده‌ها

فصلنامه مدیریت کسب و کار نوآورانه / دوره ۱۵ / شماره ۶۰ / زمستان ۱۴۰۲

و خواندن داده‌ها به صورت فعال (یعنی جستجوی معانی و الگوها) است. همچنین می‌دانیم ابزار مصاحبه عمیق برای پژوهشگر امکان اخذ داده‌های عمیق و سپس پیاده‌سازی و علامت‌گذاری چندباره آن‌ها را فراهم می‌آورد. تعیین حجم مشخصی از داده‌ها از بین داده‌های مختلف مرتبط با موضوع و مطالعه مکرر این داده‌ها ضروری است. پژوهشگر ضمن بررسی اولیه داده‌ها باید نکاتی را درباره ارتباط یادداشت‌ها با یکدیگر، ثبت نماید تا در تحلیل نهایی از آن‌ها استفاده نماید. یادداشت‌برداری؛ فرآیند منعطف، سیستماتیک و مداوم در فرآیند بررسی داده‌هاست و باعث شناخت عمیق پژوهشگر از داده‌ها می‌شود. در اینجا پژوهشگر باید یادداشت‌ها را با ذکر عنوان، تاریخ و منبع آن‌ها ثبت نماید، این یادداشت‌ها می‌توانند دستی، در نرم‌افزار یا به صورت صوتی باشند. (روهود ۲۰۱۶)

ایجاد کدهای اولیه: مرحله دوم زمانی شروع می‌شود که پژوهشگر داده‌ها را خوانده و با آن‌ها آشنایی پیدا کرده است. این مرحله شامل ایجاد کدهای اولیه از داده‌ها است. کدها یک ویژگی داده‌ها را معرفی می‌نمایند که از نظر تحلیل‌گر جالب است. داده‌های کدگذاری شده از واحدهای تحلیل مضمون‌ها متفاوت هستند. اگر تحلیل مضمون را به یک ساختمان تشبیه کنیم، مضمون‌ها مانند دیوار و سقف و کدها مانند آجرها و کاشی‌های به‌کاررفته در ساختمان هستند (Braun and Clarke, 2006:16)

کدها اجزای اصلی تحلیل مضمون می‌باشند و در واقع نام یا برچسب‌هایی هستند که توسط پژوهشگر به قسمتی یک جمله یا پاراگراف از داده‌ها اطلاق می‌شوند و با سؤال‌های پژوهش ارتباط زیادی دارند. در مرحله ایجاد کدهای اولیه، داده‌ها به گروه‌های معنی‌دار تبدیل می‌شوند. این مرحله شبیه کدگذاری در سایر روش‌های کیفی است در اینجا پژوهشگر با مطالعه متن داده‌ها، اگر قسمتی از داده‌ها، برای سؤال پژوهش معنا و مفهومی داشته باشد، آن قسمت را تحت یک عنوان یا نام مشخص نام‌گذاری می‌کند. پژوهشگر باید بین آن قسمت مشخص از داده‌ها و عنوان انتخاب‌شده، ارتباط برقرار کند و به‌نوعی نشان دهد که این عنوان یا کد را از کدام قسمت داده‌ها استخراج کرده است. (روهود ۲۰۱۶) برای نشان دادن ارتباط کدها و متن داده‌ها جدولی به صورت زیر ترسیم کرده است.

جدول ۱: نمونه جدول نمایش ارتباط کدها با متن داده‌ها در پژوهش روهود (۲۰۱۶)

مضمون	تحلیل متن	متن استخراج شده	سند سیاسی
در این ستون، مضمون نهایی انتخاب شده، ثبت می‌شود.	در این ستون، تحلیل نویسنده از متن ذکر می‌شود.	در این ستون، قسمتی از متن که برای کدگذاری استفاده شده ذکر می‌شود.	در این ستون، عنوان سند سیاسی ذکر می‌شود.

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

جستجوی مضمون‌ها: این مرحله پس از کدگذاری کل متن داده‌ها آغاز می‌شود و شامل دسته‌بندی کدهای مختلف در قالب مضمون‌های بالقوه و مرتب کردن همه خلاصه داده‌های کدگذاری شده در قالب مضمون‌های مشخص است. در واقع پژوهشگر، تحلیل کدهای خود را شروع کرده و در نظر می‌گیرد که چگونه کدهای مختلف می‌توانند برای ایجاد یک مضمون کلی ترکیب شوند (Braun and Clarke, 2006:18). پژوهشگر در مرحله جستجوی مضمون‌ها، منفعل نیست؛ به عبارتی مضمون‌ها خودبه‌خود ایجاد نمی‌شوند بلکه این پژوهشگر است که به‌صورت فعال از طریق تفسیر و گزارش کدهای اولیه، اقدام به شناسایی مضمون‌ها می‌نماید. (رو هود ۲۰۱۶) در تحلیل مضمون اسناد سیاستی مربوط به فناوری اطلاعات و ارتباطات، کدهای اولیه شناسایی شده را که در قالب چهار مضمون (۱) فناوری (۲) محیط (۳) سازمان و (۴) افراد دسته‌بندی کرده است و در یک جدول ابتدا عنوان مضمون را ذکر کرده و در ستون مقابل هر مضمون، توصیفی از آن مضمون ارائه کرده است.

بازبینی مضمون‌ها: این مرحله زمانی شروع می‌شود که پژوهشگر مجموعه‌ای از مضمون‌ها را ایجاد کرده و اکنون آن‌ها را مورد بازبینی قرار می‌دهد. این مرحله شامل دو مرحله بازبینی و تصفیه مضمون‌ها است. مرحله اول شامل بازبینی در سطح خلاصه‌های کدگذاری شده است. در مرحله دوم اعتبار مضمون‌ها در رابطه با مجموعه داده‌ها بررسی می‌شود (Braun and Clarke, 2006:19). با بررسی مجدد و پالایش بیشتر مضمون‌ها، سعی می‌شود تا مضمون‌ها به‌اندازه کافی، خاص، مجزا و غیرتکراری و نیز به‌اندازه کافی، کلان باشد تا مجموعه ایده‌های مطرح‌شده در بخش‌هایی از متن را در برگیرند. این کار باعث کاهش داده‌ها و تبدیل آن‌ها به مجموعه‌ای از مضامین مهم پذیرفتنی و کنترل‌پذیر می‌شود که مبین چکیده و خلاصه‌ای از متن اصلی است. در این مرحله می‌توان از ماتریس مضامین و تحلیل مقایسه‌ای نیز استفاده کرد. پژوهشگرانی که از روش تحلیل مضمون استفاده می‌کنند، فهرست اولیه مضمون‌های شناسایی‌شده را منتشر نمی‌نمایند اما واضح است که پژوهشگران از ابتدای مرحله جستجوی مضامین با مضامین مشخص، دقیق و غیرتکراری روبرو نیستند بلکه پس از بارها بررسی و پالایش مضمون‌ها، به فهرستی مشخص از مضمون‌های موجود در متن داده‌ها دست می‌یابند. اگر نقشه مضمون‌ها به‌خوبی تدوین شود، آنگاه می‌توان به مرحله بعدی رفت اما چنانچه این نقشه به‌خوبی با مجموعه داده‌ها همخوانی نداشته باشد، پژوهشگر باید برگردد و کدگذاری خود را تا زمانی که یک نقشه مضمون رضایت‌بخش ایجاد شود، ادامه دهد. پژوهشگر در انتهای این مرحله باید آگاهی کافی از اینکه مضمون‌های مختلف کدام‌ها هستند، چگونگی تناسب آن‌ها با یکدیگر و کل داستانی که آن‌ها درباره داده‌ها می‌گویند در اختیار داشته باشد.

تعریف و نام‌گذاری مضمون‌ها: مرحله پنجم زمانی شروع می‌شود که یک نقشه رضایت‌بخش از

مضمون‌ها وجود داشته باشد. پژوهشگر در این مرحله، مضمون‌هایی را که برای تحلیل ارائه کرده، تعریف کرده و مورد بازبینی مجدد قرار می‌دهد، سپس داده‌های داخل آن‌ها را تحلیل می‌کند. به‌وسیله تعریف و نام‌گذاری کردن، ماهیت آن چیزی که یک مضمون در مورد آن بحث می‌کند مشخص شده و تعیین می‌گردد که هر مضمون کدام جنبه از داده‌ها را در خود دارد (Braun and Clarke, 2006:21). نام‌گذاری مضمون‌ها باید دقیق باشد به‌گونه‌ای که به‌سرعت حسی را به خواننده منتقل کند و نشان دهد که این مضمون راجع به چه مسائلی است و چه چیزی را درباره سؤال پژوهش منتقل می‌کند.

تهیه گزارش: در عمل، نگارش پژوهش‌های تحلیل مضمون از مرحله اول (ایجاد کدهای اولیه) آغاز می‌شود و در طول فرآیند تحقیق ادامه می‌یابد. این کار باعث می‌شود تحلیل داده‌ها و نگارش گزارش پژوهش، هم‌زمان انجام شود و پژوهشگر همواره در حال رفت‌وبرگشت بین داده‌ها و گزارش دهی باشد؛ اما نگارش گزارش نهایی زمانی صورت می‌گیرد که مضمون‌های خوب کارشده و آبدیده ایجادشده باشد. این مرحله به‌صورت گزارش‌های مکتوب و همچنین تحلیل‌های نهایی آورده می‌شود. گزارش پژوهش در تحلیل مضمون صرفاً نباید به‌صورت توصیفی باشد بلکه باید روایت تحلیلی از داده‌ها ارائه دهد و درواقع بحثی را درباره سؤال پژوهش شکل دهد. (Braun and Clarke, 2006:23) پژوهشگران سیاست‌گذاری عمومی عمدتاً یافته‌های پژوهش‌های تحلیل مضمون را در قالب جداول سازمان‌دهی می‌کنند. معمولاً در قسمت یافته‌های این پژوهش‌ها دو جدول وجود دارد. جدول اول مفاهیم اولیه استخراج شده از متن داده‌ها را نشان می‌دهد که در اینجا عنوان هر مفهوم در ستون اول و کد مربوط به آن در ستون دوم و نمونه داده‌ها یا نقل‌قول‌هایی که مفاهیم از آن استخراج شده‌اند در ستون سوم ذکر می‌شود. در جدول دوم، با توجه به نوع تفکیک مضامین، عمدتاً مضامین را به دودسته اصلی و فرعی تقسیم می‌کنند و در دو ستون مجزا به‌توصیف هر یک می‌پردازند. مطالب ذیل این جداول، توضیح مفصل مفاهیم اولیه و مضمون‌های اصلی و فرعی و همچنین تفسیرهای پژوهشگر درباره مضمون‌ها و ارتباط آن‌ها با سؤال پژوهش می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

بامطالعه دقیق و چندباره گزاره‌ها و تأکید بر نکات برجسته بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ابتدا ۵۰ گزاره‌ی کلیدی مرتبط با حوزه‌ی فرهنگ از متن بیانیه احصا شد، سپس با بررسی این عبارات ۳۵ مضمون پایه به دست آمد. با دسته‌بندی مضامین پایه به ۱۱ مضمون سازمان‌دهنده و درنهایت ۴ مضمون فراگیر به دست آمد. ارتباط این مضامین فراگیر و سایر مضمون‌ها در قالب شبکه‌ی مضامین ترسیم شد. در بخش انتهایی نیز ۴ مضمون فراگیر «فرهنگ محوری»، «لزوم ایجاد جهاد علمی»، «تقویت نیروهای خودجوش فرهنگی» و «تهدید زایی رسانه» از مفاهیم فرهنگی بیانیه مورد بحث و مذاقه قرار گرفتند که

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

در جدول شماره ۲ نمایش داده شده است:

جدول ۲. مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر	
۱	فطری بودن شعارهای انقلاب	زنده بودن شعارهای انقلاب	فرهنگ محوری	
۲	منش انقلابی			
۳	قاطعیت، اقتدار، شجاعت، صراحت و صداقت			
۴	روحیه کار گروهی محصول انقلاب است.	مشارکت حداکثری در خدمت رسانی		
۵	مشارکت حداکثری در خدمت رسانی			
۶	لزوم گسترش امید	امید آفرینی		
۷	نگاه امیدوارانه به آینده و امید صادق و متکی به واقعیت های عینی			
۸	دوری از امید کاذب و فریبنده			
۹	پرورش و ترویج امید	معنویت و اخلاق		
۱۰	افزایش عیار معنویت و اخلاق در جامعه			
۱۱	معنویت و اخلاق جهت دهنده همه حرکت ها و فعالیت های فردی جامعه			
۱۲	رشد شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه			
۱۳	ترویج اخلاق و معنویت	سبک زندگی		
۱۴	تلاش غرب در ترویج سبک زندگی			
۱۵	ترویج سبک زندگی اسلامی - ایرانی			
۱۶	استفاده از تجربیات گذشتگان	بصیرت تاریخی	لزوم ایجاد جهاد علمی	
۱۷	استفاده از تجربه ها و عبرت های گذشتگان			
۱۸	شناخت گذشته لزوم برداشتن گام های آینده			
۱۹	انقلاب موتور پیشران کشور در عرصه علم و فن آوری بود	دانش منشأ قدرت کشور		
۲۰	رکورددار در مسائل علمی با رتبه های بالا			
۲۱	دانش وسیله عزت و قدرت کشور است			
۲۲	تأکید بر جوشاندن چشمه دانش			
۲۳	شکستن مرزهای دانش			
۲۴	همت های بلند و انگیزه های جوان و انقلابی / استفاده از ظرفیت نیروی جوان، انقلابی و کاردان	استفاده از ظرفیت جوان مؤمن انقلابی		تقویت گروه های خودجوش فرهنگی
۲۵	نیروی انسانی مستعد و کارآمد با زیربنای عمیق و اصیل ایمانی و دینی			
۲۶	نیاز به نیروی انسانی جوان مؤمن دانا و پرانگیزه	تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص		
۲۷	نیاز به نیروی کار آزموده			
۲۸	نیازمندی به انسان های جهادگر با ایمان و منبع الطبع با دستانی پاک و دل های نورانی			

فصلنامه مدیریت کسب و کار نوآورانه / دوره ۱۵ / شماره ۶۰ / زمستان ۱۴۰۲

ردیف	مضامین پایه	مضامین سازمان دهنده	مضامین فراگیر
۲۹	سیاست تبلیغی و رسانه‌ای دشمن، فعال‌ترین برنامه‌های آنان برای مایوس‌سازی مردم و مسئولان از آینده	مایوس‌سازی هدف اصلی دشمن	تهدید زایی رسانه
۳۰	تحریف و دروغ‌پردازی دشمنان		
۳۱	تبلیغات مسئولان در بیان خدمات انقلاب نارسا است		
۳۲	شکستن محاصره تبلیغاتی توسط جوانان		
۳۳	لزوم مبارزه با کانون‌های ضد معنویت		
۳۴	لزوم رویارویی با جنگ رسانه‌ای دشمنان	مواجهه هوشمندانه با جنگ رسانه‌ای	
۳۵	لزوم خنثی‌سازی توطئه‌ی واژگونه‌نمایی و سکوت و پنهان‌سازی که برنامه جدی دشمنان انقلاب است		

فرهنگ محوری

برای تعریف فرهنگ باید سه نسبت زمانی گذشته، حال و آینده در نظر گرفته شود. شاید این تعریف که می‌گوید: «فرهنگ عبارت است از مجموعه‌ای به هم تافته از میراث مادی و غیرمادی هر جامعه که به‌صورت اکتسابی از نسلی به نسل بعد منتقل می‌شود و توسط نسل حاضر تعدیل و کامل شده، به نسل آتی واگذار می‌گردد»، به‌عنوان یک تعریف عام پذیرفته شود. این تعریف عام همراه با عناصری که تشکیل‌دهنده فرهنگ هر جامعه است، به‌عنوان تعریف فرهنگ آن جامعه بیان می‌شود و همراه با عناصری که شایسته نوع انسان و لازمه حرکت تکاملی او بدون توقف و سقوط است، به‌عنوان تعریف «فرهنگ جهانی بشر» قابل قبول خواهد بود. دانشمندان علوم اجتماعی ویژگی‌ها یا خصایصی را برای فرهنگ شمرده‌اند که در ذیل با شرحی نو استدلال و نقادی می‌شود.

۱. فرهنگ مختص انسان است (باقر ساروخانی، درآمدی بر دائرةالمعارف، ۱۳۷۰، ص: ۱۶۶). این ویژگی فرهنگ مورد تأیید همه صاحب نظران است. البته در تعریف فرهنگ نباید تنها به آثار مثبت تلاش انسان توجه داشت، بلکه انسان دو راه وسیع تکامل و انحطاط را پیش روی خود دارد که هر دو راه را نیز خود می‌سازد. آثار و نتایج سیر انسان همواره رو به یک‌جانب نبوده است، بلکه گاهی به‌سوی تکامل، گاهی به‌سوی انحطاط و زمانی خنثی بوده است. مورد اخیر اگرچه در هیچ جامعه‌ای به‌طور مطلق رخ نمی‌دهد، لکن از دو مورد دیگر درباره جوامع مختلف انسانی مصداق فراوان‌تری دارد. این اختلاف در مسیر گاهی بین عناصر یک فرهنگ رخ می‌دهد و با توجه به این‌که هدف اعلی و ایده آل آن فرهنگ کدام سوی را پذیرفته باشد، عناصر فرهنگی درون خود را عقب افتاده یا توسعه‌یافته تعریف می‌کند.

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

۲. فرهنگ رابطه‌ای دوجانبه با انسان دارد (روسک و وارن، ۱۳۶۹: ۱۰). یعنی همان‌گونه که انسان فرهنگ‌ساز است، فرهنگ نیز انسان‌ساز است. انسانی که فرهنگی را می‌پذیرد، در واقع اصول، قوانین و الگوهای چگونه اندیشیدن و چگونه زیستن را از فرهنگ اخذ کرده و با به‌کارگیری آن به حرکت خود جهتی خاص می‌دهد. بنابراین جهت حرکت انسان متناسب با جهت فرهنگی است که پذیرفته است.
۳. فرهنگ جهت‌دار است (همان، ص: ۲۲ و جواد منصوری، فرهنگ، استقلال و توسعه، ۱۳۷۴: ۱۵). هر فرهنگ نسبت به مسائل و موضوعات مختلف جهت‌دار است، به طوری که نسبت به آن موضع‌گیری، مرزبندی و ارزش‌گذاری می‌کند.
۴. فرهنگ وسیله سازگاری فرد با محیط خارجی است (احسان نراقی، علوم اجتماعی و سیر تکوینی آن، ۱۳۶۳: ۴۸۶) و در عین حال وسیله‌ای جهت ظهور مقدرات خلاق اوست.
۵. همه فرهنگ‌ها دارای یک دسته عناصر عام و یکسان هستند (آنتونی گیدنز، جامعه‌شناسی، ۱۳۷۳، ص: ۴۴). گاهی از این ویژگی به عام بودن فرهنگ تعبیر می‌شود. از آن جهت که فرهنگ خاص انسان است و حقیقت انسان در همه زمان‌ها و مکان‌ها حقیقتی یکسان است، همه فرهنگ‌ها شامل تعدادی عناصر عام یکسان هستند. برخی از عناصر عام که در همه فرهنگ‌ها یافت می‌شود و دانشمندان علوم اجتماعی به آن اشاره کرده‌اند عبارت‌اند از: «وجود نظام خانوادگی در هر فرهنگ، وجود ارزش‌ها و هنجارهایی در ارتباط با مراقبت از کودکان، وجود نهاد ازدواج، وجود شعائر دینی، وجود حقوق مالکیت، ممنوعیت زنا با محارم، وجود هنر، وجود دانش، وجود مکانیسمی برای انتقال مازاد اقتصاد به نیازمندان، ...» هر چه ویژگی‌های انسان دقیق‌تر شناخته شود تعداد بیشتری از عناصر عام فرهنگی شناخته می‌شود.
۶. فرهنگ هر جامعه از فرهنگ جوامع دیگر قابل تشخیص و تمیز است (محمود روح‌الامینی، زمینه فرهنگ شناسی، ۱۳۹۴: ۲۱). گاهی از این ویژگی به خاص بودن فرهنگ تعبیر می‌شود. منظور این است که با وجود آنکه انسان در همه زمان‌ها و مکان‌ها دارای حقیقتی یکسان است، لکن انسان‌ها در اعصار مختلف در شرایطی یکسان زندگی نمی‌کرده‌اند. بلکه عوامل مختلفی چون: «زمان، مکان و شرایط جغرافیایی خاص، میراث فرهنگی و تاریخی خاص، خویشاوندی و عصبیت‌های ویژه، امکانات مختلف یا عدم آن برای علم‌آموزی، ابزارسازی، به‌کارگیری اختیار، به‌کارگیری قوه تخیل و قدرت سازندگی و ...» بر انسان و حرکت او تأثیر دارد. بنابراین مطابق شواهد واقعی از جوامع مختلف، هر جامعه دارای فرهنگی خاص و ویژه است که با شناسایی عناصر آن هویتی ویژه و قابل تشخیص و تمیز از فرهنگ جوامع دیگر برای آن شناسایی می‌شود.

فصلنامه مدیریت کسب و کار نوآورانه / دوره ۱۵ / شماره ۶۰ / زمستان ۱۴۰۲

۷. فرهنگ عامل توحید بخش ارزش‌های اجتماعی است و نوعی یگانگی به ارزش‌ها می‌دهد (منوچهر محسنی، جامعه‌شناسی عمومی، ۱۴۰۱: ۴۱۱)
۸. فرهنگ پایدار است. تغییرات فرهنگی بسیار کند صورت می‌گیرد، به طوری که ظاهراً فرهنگ ثابت به نظر می‌رسد. گاهی این ویژگی را با تعبیر «فرهنگ ثابت است.» (محمود روح‌الامینی، زمینه جامعه‌شناسی، ۲۰: ۱۳۹۴) بیان می‌کنند.
۹. فرهنگ یک مجموعه منسجم و پیوسته از عناصر است (آگبرن و نیمکف، زمینه جامعه‌شناسی، ۱۳۵۰: ۱۰۰). گاهی این ویژگی با تعبیر «کلّیت پیچیده» بیان می‌شود. اجزای هر فرهنگ موافق ترتیب و هیأت یا پیکربندی معین، به یکدیگر پیوسته‌اند و انتظامی میان آن‌ها برقرار است. این انتظام که در همه مجموعه‌های مختلف فرهنگ منعکس می‌شود، «مدل فرهنگی» یا «انگاره فرهنگی» نام گرفته است. فرهنگ به وسیله تغییرات ناگهانی و سریع به طور کامل از بین نمی‌رود، بلکه همیشه قسمت زیادی از فرهنگ پیشین برجای مانده و جزء فرهنگ جدید می‌شود. به تعبیر واضح‌تر حوادث خطیر موجب گسیختگی و از هم پاشی مجموعه‌های فرهنگی می‌شود، لکن به انگاره‌ها و مدل‌های فرهنگی آسیب نمی‌رساند.
۱۰. فرهنگ قابل مبادله است. قابلیت انتقال فرهنگ و اکتسابی بودن آن موجب شده است که ملل مختلف به گونه‌ای اختیاری و ارادی یا غیرارادی به مبادله عناصر مختلف فرهنگ جامعه خود با جوامع دیگر بپردازند. امروزه بیشتر از طریق وسایل ارتباط جمعی، دانشگاه‌ها، مراجع سیاسی، توریسم، مهاجرت‌ها، بازرگانی و ... مبادله فرهنگ‌ها آسان‌تر و سریع‌تر صورت می‌گیرد. انتقال و مبادله فرهنگ‌ها همیشه به سود جامعه میزبان نیست. البته معمولاً تمام یک فرهنگ با پیچیدگی خاص و چگونگی ترکیب عناصر تشکیل دهنده، به جامعه دیگر منتقل نمی‌شود و اکثراً برخی از عناصر یک فرهنگ منتقل می‌گردد. از این رو مسلماً عناصر منتقل شده، آن نقشی را که در جامعه مبدأ داشته است، در جامعه میزبان نخواهد داشت و نقشی جدید متناسب با عناصر آن فرهنگ و کیفیت پیوستگی آن عناصر با یکدیگر، قوت و ضعف آن فرهنگ، شدت وابستگی مردمان آن جامعه به فرهنگشان و ... خواهد پذیرفت.
- یکی از مهم‌ترین مباحث در هر نظام سیاسی تشخیص اولویت‌ها است. بدون اولویت‌سنجی هم‌توان و انرژی کشور به درستی خرج نخواهد شد و هم‌آفت و مشکلات کشور جامعه را آزار خواهد داد. هر نظام سیاسی که نتواند اولویت‌های خود را در بحث پیشرفت و توسعه مشخص نماید، بدون شک در مسیر انحرافی پیش خواهد رفت که آثار عینی آن پس از چند سال مشخص خواهد شد. البته گاه این فرصت‌سوزی‌ها جبران‌ناپذیر بوده و امکان ترمیم و اصلاح آن وجود ندارد.

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

اما در مورد اینکه اولویت‌ها در نظام جمهوری اسلامی چیست؟ نگاهی به دیدگاه‌های رهبر انقلاب می‌اندازیم. معظم له در طول سالیان متمادی همواره تلاش نموده تا در عرصه‌های مختلف اولویت‌ها را مورد توجه قرار دهد و مسئولان و متولیان امور را به پرداختن به آن موضوع ترغیب و در مواردی موظف بدارد. ایشان در آخرین دیدار با اعضای دولت دوازدهم، تأکید فرمودند که: «اقتصاد و فرهنگ دو مسئله مهم کشور است.» مساله فرهنگ اولین باری نیست که به‌عنوان یکی از اولویت‌های اصلی کشور معرفی شده است. در ادامه ابعاد این مساله از منظر رهبران انقلاب مورد بررسی قرار گرفته است.

اولویت فرهنگ

رهبر معظم انقلاب در طول سال‌های اخیر همواره بر اولویت فرهنگ نزد دولتمردان تأکید کرده‌اند. به‌عنوان نمونه در دیدار با هیئت دولت در سال ۱۳۹۵ فرمودند: «اولویت بسیار مهم کشور، فرهنگ است. فرهنگ از ادبیات و هنر تا سبک زندگی تا فرهنگ عمومی تا اخلاق تا رفتار اجتماعی، شامل همه‌ی این‌ها است؛ ما در این زمینه‌ها تکلیف داریم، مسئولیت داریم؛ دستگاه‌های فرهنگی ما واقعاً مسئولیت دارند در این زمینه. فرض بفرمایید حالا فیلم، تئاتر، سینما، خب اگر مراقبت نباشد [چه می‌شود!]» (رهبر معظم انقلاب، ۹۵/۶/۳)

فرهنگ مهم‌تر از سیاست و اقتصاد

اهمیت فرهنگ در گفتمان و نگاه رهبری تا بدان جا است که با صراحت اعلام می‌دارند: «مسئله‌ی مهمی که در ذهن بنده همیشه هست - آن‌طور که فرمودند، در جلسه هم مطرح شده - و مورد دغدغه‌ی افراد است، مسئله‌ی فرهنگ است؛ مهم است. مسئله‌ی فرهنگ از مسائل اقتصادی مهم‌تر است، از مسائل سیاسی مهم‌تر است (رهبر معظم انقلاب، ۸۹/۶/۲۵)

معظم له درجایی دیگر مجدداً در دیدار رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی، تأکید می‌فرمایند: «فرهنگ، در بلندمدت، از اقتصاد خیلی مهم‌تر است؛ اقتصاد مسئله‌ی فوری و اولویت کنونی ما است، [ما] مسئله‌ی فرهنگ یک مسئله‌ی مستمری است و بسیار مهم است؛ حتی در قضیه‌ی اقتصاد هم مهم است.» (رهبر معظم انقلاب، ۹۵/۳/۱۶)

چرایی اهمیت و جایگاه رفیع فرهنگ

در باب چرایی این اهمیت باید به منطق و مبنایی نگاه بزرگان انقلاب اسلامی مراجعه نمود. بنیان‌گذار جمهوری اسلامی حضرت امام خمینی (ره) در شرح ابعاد این مساله می‌فرمایند: «بی‌شک بالاترین و والاترین عنصری که در موجودیت هر جامعه دخالت اساسی دارد فرهنگ آن جامعه است. اساساً فرهنگ

فصلنامه مدیریت کسب و کار نوآوران/ دوره ۱۵/ شماره ۶۰/ زمستان ۱۴۰۲

هر جامعه هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ، هر چند جامعه در بُعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولی پوچ و پوک و میان‌تهی است. اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ مخالف باشد، ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند و بالاخره در آن مستهلک می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد (صحیفه امام، ج ۱۵: ۱۳۶۰: ۲۴۴)

رهبر معظم انقلاب در تعبیری زیبا می‌فرماید: «فرهنگ، مثل آب و هواست. فرهنگ، یعنی همین رسوم و آدابی که بر زندگی من و شما حاکم است. فرهنگ، یعنی باورها و اعتقادات ما و چیزهایی که زندگی شخصی و اجتماعی و داخل خانه و محیط کسب یک جامعه با آن‌ها روبه‌روست» (رهبر معظم انقلاب، ۶۹/۱/۱۰)

معظم‌له در باب علت تفوق و برتری و اولویت‌بخشی فرهنگ می‌گویند: «فرهنگ هویت یک ملت است. ارزش‌های فرهنگی روح و معنای حقیقی یک ملت است. همه‌چیز مترتب بر فرهنگ است. فرهنگ حاشیه و ذیل اقتصاد نیست، حاشیه و ذیل سیاست نیست، اقتصاد و سیاست حاشیه و ذیل بر فرهنگ‌اند؛ به این باید توجه کرد.» (رهبر معظم انقلاب، ۹۲/۹/۱۹)

فرهنگ، روح کالبد هر جامعه و اساس کار

در این رویکرد و در نگاهی ارگانیک به جامعه انسانی و شبیه‌سازی آن با پیکره انسانی، فرهنگ را می‌توان عامل محرک دیگر اعضای جامعه نیز دانست. «درواقع، فرهنگ با همه شعب آن، یعنی علم و ادبیات و غیره، روح کالبد هر جامعه است. بدون شک، فرهنگ مثل روح است. بلاشک فرهنگ است که جامعه را به اصل کار یا بیکاری، به کار تند یا کند و به جهت‌گیری خاص یا به ضد آن جهت‌گیری وادار می‌کند. بنابراین، نقش فرهنگ نقش روح در کالبد اجتماع، کالبد بزرگ انسانی است.» (رهبر معظم انقلاب، ۸۱/۱۱/۷)

لذا با عنایت به مطالب فوق می‌توان گفت که هدف نهایی زندگی، تعالی فرهنگی است؛ پیشرفت فرهنگی، امر اصیل است و پیشرفت حقیقی پیشرفت فرهنگی است و مشکلات غیرفرهنگی می‌توانند ریشه فرهنگی داشته باشند، همه راه‌ها به فرهنگ ختم می‌شود. فرهنگ علت‌العلل است و بر همه امور تقدم دارد (جمشیدی، مهدی، ۲۳۶: ۱۳۹۹).

جهاد علمی

جهاد علمی همچون دیگر حوزه‌ها و عرصه‌های مختلف جهاد، نیازمند «میدان» و «میدان‌دار»، است این واژه از ترکیبات جدید در ادبیات فارسی است که می‌توان گفت به معنای «تلاش همه‌جانبه مخلصانه

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

برای تولید علم» است. جهاد علمی در حقیقت زیرمجموعه جهاد فرهنگی است که در قرآن کریم از آن تحت عنوان «جهاد کبیر» یاد شده است.

رهبر معظم انقلاب در خصوص «جهاد علمی» فرمودند: «هر تلاشی جهاد نیست مجاهدت با نفس، مجاهدت در مقابل شیطان، جهاد در میدان نظامی، مواجهه با یک دشمن است؛ مواجهه با یک معارض است. امروز کشور نیازمند یک جهاد علمی است، امروز ما در زمینه علم نیاز داریم که این جور تلاشی در کشور بکنیم؛ احساس کنیم موانعی وجود دارد، باید این موانع را برداریم؛ دارد معارضه‌هایی می‌شود، باید این معارضه‌ها را در هم بشکنیم؛ در زمینه عرضه امکانات علمی، خست‌هایی از سوی کسانی که صاحبان آن هستند که کشورهای پیشرفته علمی است وجود دارد، باید در مقابل این خست‌ها از خودمان عزت و جوشندگی و فوران از درون نشان بدهیم. امروز دنیا علی‌رغم تظاهر به سخاوت علمی، در نهایت خست علمی است. آن کسانی که برحسب عوامل گوناگونی توانستند در یک برهه‌ای پیشرفت علمی را صاحب و مالک بشوند و موتور پیشرفت را سوار بشوند و از همه بشر جلو بزنند که همین کشورهای پیشرفته غربی هستند که تقریباً از دوره رنسانس به این‌طرف دست این‌ها افتاده؛ یک روز هم‌دست ما بود این‌ها انحصارگرند، انحصارطلب‌اند؛ این‌ها نمی‌خواهند دایره این دانش، دایره این اقتدار توسعه پیدا کند؛ با دانائی ملت‌ها مخالف‌اند؛ به‌خصوص بعد از آنکه این دانش در دست آن‌ها وسیله‌ای شد برای سیاست. استعمار از علم پدید آمد. علم توانست آن‌ها را قوی کند، مقتدر کند؛ لذا راه افتادند اطراف دنیا، استعمار به وجود آمد؛ والا ملت‌ها داشتند زندگی خودشان را می‌کردند. بریتانیا کجا، اندونزی کجا؟ این‌ها با ابزار علم رفتند آن مناطق را صاحب شدند. خوب، وقتی که استعمار از علم زائیده شد و قدرت بین‌المللی و قدرت سیاسی متکی به علم شد، این علم را در اختیار دیگران نباید بگذارند؛ والا این قدرت تهدید می‌شود و تا امروز همین جور عمل کردند» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۹/۰۶/۱۴).

از جمله مطالبات و توصیه‌های مهم سال‌های اخیر رهبر معظم انقلاب می‌توان به لزوم توجه بیش‌ازپیش به پژوهش و توسعه علم و دانش اشاره کرد. ایشان با تأکید بر لزوم جهاد علمی بیانیه گام دوم انقلاب را ترسیم کردند تا بر اساس این بیانیه ضمن رفع موانع و مشکلات، قله‌های عزت و سربلندی علمی نیز به دست جوانان انقلابی دانش‌پژوه فتح شود.

رهبر بصیر و حکیم انقلاب پیش‌ازاین نیز بارها در بیانات خود به اهمیت کار علمی و لزوم فعالیت جهاد گونه اشاره و تأکید داشته‌اند مجدد در بیانیه مهم گام دوم، از جوانان می‌خواهند که با جهاد علمی خود، دشمنان ایران و اسلام را ناکام سازند. البته این اولین بار نیست که رهبر عزیز انقلاب از واژه جهاد برای امور غیرنظامی استفاده می‌کنند. ایشان در موارد متعددی اهمیت جهاد در نبرد فرهنگی را مهم‌تر

فصلنامه مدیریت کسب و کار نوآورانه / دوره ۱۵ / شماره ۶۰ / زمستان ۱۴۰۲

از جهاد نظامی دانسته و بر هوشیاری نسبت به آن تأکید داشته‌اند: «کارزار فرهنگی از کارزار نظامی اگر مهم‌تر نباشد و اگر خطرناک‌تر نباشد، کمتر نیست» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۲/۰۹/۱۹) «کشور امروز خوشبختانه درگیر جنگ نظامی نیست اما درگیر جنگ سیاسی است، درگیر جنگ اقتصادی است، درگیر جنگ امنیتی است و بالاتر از همه درگیر جنگ فرهنگی است؛ یعنی یک جنگ است. یعنی این را اگر کسی نداند، آن وقت خواب خواهد ماند؛ اگر کسی نداند خواب خواهد ماند» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۴/۰۲/۱۴).

یکی از امور مهمی که رهبر معظم انقلاب، بر آن تأکید دارند کار جهادی برآمده از ایمان به خدا و ایمان به قدرت ملی است. ایشان با تأکید بر حفظ قدرت ایمان و جهاد می‌فرمایند: «راه پیروزی نهائی و کامل ملت ایران این است که این خط مستقیم، خط ایمان؛ ایمان به خدا، ایمان به خود، ایمان به قدرت ملی، اعتماد به نفس ملی و راه حرکت و مجاهدت در همه اشکالش؛ مجاهدت علمی، مجاهدت عملی و آنجائی که لازم است، مجاهدت نظامی و ایمان و جهاد را از دست ندهند» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۷/۱۱/۱۹).

از دیگر نکاتی که رهبر انقلاب در رابطه با جهاد علمی بر آن تأکید داشته‌اند ضرورت دستیابی به خودکفایی علمی است: «پیشرفت علمی، اگرچه که با فراگیری علم از کشورها و مراکز پیشرفته‌تر علمی حاصل خواهد شد بخشی از آن بلاشک این است اما فراگیری علم یک مسئله است، تولید علم یک مسئله دیگر است. نباید ما در مسئله علم، واگن خودمان را به لوکوموتیو غرب ببندیم. البته اگر این وابستگی ایجاد بشود، یک پیشرفت‌هایی پیدا خواهد شد؛ در این شکی نیست؛ لیکن دنباله‌روی، نداشتن ابتکار، زیردست بودن معنوی، لازمه قطعی این چنین پیشروی‌ای است؛ و این جایز نیست» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۷/۰۷/۰۳).

جهاد در تمام عرصه‌های موردنیاز جبهه حق، موجب نزول رحمت الهی و امدادهای خداوند خواهد شد. عرصه جهاد علمی نیز از این قاعده مستثنی نیست: «باید دانست که رحمت الهی و کمک الهی بستگی دارد به حرکت و تلاش انسان مؤمن؛ به عمل صالح او. باید در میدان باشیم، باید احساس وظیفه را فراموش نکنیم؛ مجاهدت را فراموش نکنیم؛ جهاد در صحنه‌های مختلف، وظیفه ماست و ضامن پیشرفت و پیروزی ماست. در صحنه سیاسی هم جهاد هست، در صحنه فرهنگی هم جهاد هست، در صحنه تبلیغاتی و ارتباطاتی هم جهاد هست، در صحنه‌های اجتماعی هم جهاد هست. جهاد فقط جهاد نظامی نیست؛ انواع و اقسام عرصه‌های زندگی بشر، عرصه جهادند» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۶/۰۵/۲۸).

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

تقویت نیروهای خودجوش فرهنگی

دولت اسلامی نباید به صورت متمرکز و مطلق عنان فرهنگ را در اختیار خود بگیرد و مجال هرگونه فعالیت و اقدامات غیردولتی و مردمی را بستاند، بلکه باید پاره‌هایی از فعالیت‌های فرهنگی را به گروه‌های مردمی به خصوص جوانان مؤمن انقلابی که در پی فعالیت‌های فرهنگی خودجوش و غیررسمی هستند بسپرد. در مجموعه فعالیت‌های فرهنگی بخش‌هایی نیز برای جوانان مؤمن و انقلابی در نظر گرفته شود و در این مجموعه کلی از فعالیت‌ها و نهادهای فرهنگی بر آن باشند که خلأها و کاستی‌ها را رفع کنند و تصور نکنند که این فعالیت‌های غیررسمی و مردمی را نباید در نقشه راهبردی گنجانید. تسهیل نیز دلالت بر ساختن مسیر تلاش‌های فرهنگی خودجوش دارد. این قبیل فعالیت‌ها چون خارج از چهارچوب‌ها و ساختارهای رسمی و حکومتی قرار دارند، با موانع و دشواری‌های گوناگون روبه‌رو هستند که اگر برای دفع آن‌ها چاره‌ای اندیشیده نشود به خاموشی و انفعال می‌گرایند. نهادهای فرهنگی علاوه بر اینکه باید برای این گروه‌ها و جماعات خودجوش نقش قائل باشند و آن‌ها را در طرح کلی خود را خلق نمایند. باید آن‌ها را به حال خود رها نکنند و اجازه ندهند عوامل بازدارنده اداری و مالی انگیزه‌های قدسی و ایمانی آن‌ها را بسوزاند و از ادامه حرکت در ساحت فرهنگ اسلامی - انقلابی بازدارد. نهادهای فرهنگی باید نسبت به فعالیت‌های فرهنگی خودجوش «الهام‌بخش» نیز باشند و اندیشه‌ها و راهبردهای نو و حکیمانه‌ای را به فعالان فرهنگی عرضه کنند. از آن سو دولت اسلامی نباید به جای سپردن فعالیت‌های فرهنگی به «نیروهای فرهنگی مؤمن و انقلابی» به سراغ «نیروهای فرهنگی بیگانه و خودی» اعم از «سیاه‌ساز» یا حتی «خنثی‌ساز» برود؛ چون اگر اثر فرهنگی خوبی هم تولید کند، در واقع، ما کاری پیش نبرده‌ایم. البته اگر آن نیرو را به جای خود جذب کنیم، خوب است؛ ولی سفارش دادن به او چنین حکمی ندارد. در مقابل، باید نیروهای فرهنگی خود به کار گرفته و تقویت شود و فرصت در اختیار آن‌ها قرار داده شود تا از طریق آزمون و خطا، از لحاظ «کیفی» ارتقاء پیدا کنند و بتوانند «اثر خوب» تولید کنند. این نگاه، ناشی از ترجیح دادن «تربیت نیروهای فرهنگی خودی» بر «تولید محصولات فرهنگی» است در غیر این صورت، همواره نیروهای فرهنگی خودی، ضعیف و در حاشیه باقی می‌مانند و نیروهای جریان غیرانقلابی، بیشتر و بیشتر رشد می‌کنند و شناخته و تثبیت می‌شوند (جمشیدی، مهدی، ۱۳۹۹: ۲۳۴)

تهدیدزایی رسانه

در نقش فزاینده و تأثیرگذار رسانه‌ها برای رسیدن یک جامعه یا کشور به قله‌های ترقی و تعالی شکی نیست اما این رسانه‌ها باید با شفافیت خاصی تمامی تلاش‌ها و اهتمام خود را در راستای واقع بینی جامعه و بیان حقایق موجود و دور ماندن از سیاست زدگی‌های جناح‌های قدرت، رسالت خطیر خویش را انجام

دهند. رهبرمعظم انقلاب در بیانیه گام دوم انقلاب بر «وظایف سنگین» و «نگاه مسئولانه دستگاهها، اشخاص و نهادهای غیرحکومتی» در زمینه رسانهها تأکید می کنند. به بیانی دیگر می توان گفت که رهبر معظم انقلاب اسلامی در این فراز از بیانیه، به طرح بحرانی در زمینه برنامه ریزی رسانهها اشاره داشته و خواستار «تنظیم» و «اجرای» برنامههایی «کوتاهمدت»، «میانمدت» و «جامع» در این زمینه شدهاند؛ بنابراین می توان از چند وجه به مسئله سیاست گذاری و برنامه ریزی رسانهها و همچنین اهمیت آن به منزله مسئولیتی اجتماعی پرداخت. صداوسیما، همچنین خبرگزاریها، مطبوعات و عموم فعالان رسانه ای باید تا حد امکان نسبت به بیان خدمات نظام اسلامی در ۴۰ سال اخیر و همچنین تلاش در حوزه تمدن سازی برای داشتن ایرانی آباد و آزاد و دستیابی به فرهنگ و تمدنی دیرپا و احیای آن بکوشند. با توجه به حجم گسترده تبلیغات ضد دینی و ضد بشری و همچنین ضد ایرانی از سوی رسانه های غربی و بنگاه های خبرپراکنی غرب و به ویژه آمریکا و صهیونیست ها ما باید از چنان رسانه های قوی برخوردار باشیم که بتوانیم تمام تلاش ها و زحمات و خدمات دولتمردان و مجموعه مدیران جهادی مان را به اقصی نقاط دنیا اعلام کرده و تمام وجهه خود را در راستای معرفی دین، فرهنگ و اعتقادات کشور و مملکت بر اساس چارچوب های قانونی و سیاست های مدنظر مقام معظم رهبری در سطحی وسیع و جهانی انعکاس دهیم. رسانه به عنوان یکی از اصلی ترین تولیدکنندگان کالاهای فرهنگی محسوب می شوند و مدیران رسانه ای نیز کارآفرینان این عرصه محسوب می شوند. رعایت اخلاق رسانه و بیان واقعیت های موجود جامعه و همچنین انعکاس واقعی اخبار و فعالیت های نظام اسلامی در داخل و خارج از کشور و انعکاس مطالبات مردم از یک سو و توجه ویژه مدیران رسانه ای به آینده کشور از دیگر سو می تواند ما را در رسیدن به اهداف رسانه ای موردنظر رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی موفق بدارد. برای تحقق بیانیه گام دوم انقلاب باید ضمن آرایش جدید رسانه ها و اعلام مواضع صریح و شفاف آن ها در خصوص مهم ترین مسائل کشور برای امور جاری هر کاری پیوست رسانه ای تهیه شود و برای اینکه بتوانیم از محاصره تبلیغاتی و رسانه ای دشمنان خارج بشویم باید به دنبال هم افزایی در حوزه سیاست گذاری و عمل رسانه ای باشیم. ضمن اینکه باید از ظرفیت های موجود به بهترین نحوه بهره ببریم و پیگیری مطالبات مردم را در دستور کار خود قرار دهیم به طوری که امید و نشاط در جامعه ایجاد شود (حسینی ارسنجانی، سید محی الدین، ۱۴۰۰).

نتیجه گیری

موضوع فرهنگ از چنان اهمیتی برخوردار است که شاید در عناصر ذکر شده توسط رهبر انقلاب به عنوان عناصر اقتدار ملی این عنصر از حیاتی ترین نقش ها برخوردار است و به همین دلیل در سال های

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

متممادی به صورت جدی در کنار موضوعات دیگر مورد توجه قرار گرفته است، اساساً فرهنگ هر جامعه هویت و موجودیت آن جامعه را تشکیل می‌دهد و با انحراف فرهنگ، هر چند جامعه در بُعدهای اقتصادی، سیاسی، صنعتی و نظامی قدرتمند و قوی باشد ولی پوچ و پوک و میان تهی است. رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم با مرور تجربه ۴۰ ساله انقلاب اسلامی و بازخوانی نظریه انقلاب اسلامی به تحقق آرمان ایجاد تمدن نوین اسلامی اشاره و فرازهای متنوعی از چهل سالگی انقلاب اسلامی را به ملت و مسئولان یادآوری کردند. این بیانیه نه صرفاً دارای ابعاد نظری، بلکه دارای بنیان‌های راهبری عملی است که می‌تواند آرمان اصلی انقلاب یعنی تمدن نوین اسلامی را محقق کند. در بیانیه گام دوم توصیه به علم و دانش یکی از سرفصل‌های اصلی است. از جمله مطالبات و توصیه‌های مهم رهبر معظم انقلاب در سال‌های اخیر می‌توان به لزوم توجه بیش‌ازپیش به پژوهش و توسعه علم و دانش اشاره کرد. ایشان با تأکید بر لزوم جهاد علمی بیانیه گام دوم انقلاب را ترسیم کردند تا بر اساس این بیانیه ضمن رفع موانع و مشکلات، قله‌های عزت و سربلندی علمی نیز به دست جوانان انقلابی دانش‌پژوه فتح شود. در مباحث مربوط به رسانه‌ها ایشان خواستار مقابله هوشمندانه با جنگ رسانه‌ای و شکستن محاصره تبلیغاتی دشمن شدند. همچنین بسترسازی برای شکل‌گیری، تقویت و توسعه مجموعه‌های فرهنگی خودجوش و استفاده از ظرفیت جوانان مؤمن انقلابی و تربیت نیروی انسانی متعهد و متخصص از دیگر راهبردهای مهم ایشان در عرصه فرهنگ است.

منابع

- ۱) آگ برن، ویلیام. نیم کوف، مایر فرانسیس. آریانپور، امیرحسین (۱۳۵۰) زمینه جامعه‌شناسی. تهران: نشر گستره.
- ۲) باباخانی، ل. (۱۳۹۱). فعالیت‌های فرهنگی. چاپ سوم. تهران: انتشارات ساکو.
- ۳) جمشیدی، مهدی (۱۳۹۹). عزم راه: تأملات فرهنگی درباره بیانیه گام دوم انقلاب. تهران: نشر صاد.
- ۴) حسینی ارسنجانی، سیدمحمی‌الدین، سایت تماشا www.tamashanewspaper.ir
- ۵) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۶۹)، خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۶) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۱)، بیانات در دیدار جمعی از اعضای انجمن قلم، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۷) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۶)، بیانات در دیدار میهمانان شرکت‌کننده در چهارمین مجمع جهانی اهل بیت (ع)، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۸) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۹)، بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌ها، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۹) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۹)، بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۱۰) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲)، بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۱۱) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲)، بیانات در دیدار شهردار و اعضای شورای اسلامی شهر، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۱۲) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۳)، بیانات در حرم مطهر امام رضا علیه السلام، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۱۳) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴)، بیانات در دیدار اعضای ستاد کنگره‌ی بزرگداشت سه هزار شهید استان سمنان، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۱۴) خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۵)، بیانات در دیدار رئیس و اعضای مجلس خبرگان رهبری، سایت اینترنتی Khamenei.ir
- ۱۵) خمینی، سید روح‌الله (۱۳۶۰). صحیفه نور، جلد ۱۵. تهران: انتشارات وزارت ارشاد.
- ۱۶) خنیفر، حسین. مسلمی، ناهید (۱۳۹۵). اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی. تهران: انتشارات نگاه دانش.
- ۱۷) دانشیار، علیرضا، (۱۳۹۹)، رویکرد فرهنگی انقلاب اسلامی در عرصه بین‌الملل با تأکید بر بیانیه گام دوم انقلاب، نشریه جریان شناسی دینی معرفتی در عرصه بین‌الملل: بهار و تابستان، ۱۳۹۹، دوره دوم، شماره ۳، صص ۲۵-۴
- ۱۸) درخشه، جلال؛ افتخاری، اصغر و ردادی، محسن (۱۳۹۴). «تحلیل مضمونی اعتماد در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای». جستارهای سیاسی معاصر. سال ششم، ش ۱۷
- ۱۹) روح‌الامینی، محمود (۱۳۹۴). زمینه فرهنگ شناسی. چاپ یازدهم، تهران: انتشارات عطار.

تحلیل مضامین فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب / کلیج، عقیلی و خجسته باقرزاده

- ۲۰) روسک جوزف و وارن رولند، (۱۳۶۹). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی، چاپ سوم. تهران: نشر فروردین.
- ۲۱) ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی. چاپ اول، تهران: انتشارات کیهان.
- ۲۲) شاین، ا. (۱۳۸۳). مدیریت فرهنگ‌سازمانی و رهبری، ترجمه: ب. فرهی بوزجانی و ش. نوری نجفی، چاپ اول. تهران: سیمای جوان
- ۲۳) شهریاری، روح‌الله، (۱۴۰۱)، مبانی ارزش‌شناختی بیانیه گام دوم انقلاب از منظر قرآن کریم، مجله حکومت اسلامی تابستان ۱۴۰۱ - شماره ۱۰۴ صص ۶۰-۳۷
- ۲۴) شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰)، مجله اندیشه مدیریت راهبردی، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، شماره ۱۰.
- ۲۵) صالحی امیری، رضا (۱۳۸۶). مفاهیم و نظریه‌های فرهنگی، تهران: انتشارات ققنوس
- ۲۶) گیدنز، آنتونی (۱۳۷۳). جامعه‌شناسی. چاپ اول. ترجمه: منوچهر صبوری. تهران: نشر نی.
- ۲۷) محسنی، منوچهر (۱۴۰۱). جامعه‌شناسی عمومی. چاپ ۲۹، تهران: انتشارات طهوری.
- ۲۸) منصور، جواد (۱۳۷۴). فرهنگ، استقلال و توسعه. چاپ دوم. تهران: نشر وزارت امور خارجه.
- ۲۹) نبی زاده، محمدمهدی، (۱۴۰۱)، بایسته‌های تربیت متعالی در گام دوم انقلاب، مجله تربیت‌متعالی، تابستان ۱۴۰۱ - شماره ۲ صص ۱۱۹-۱۰۰
- ۳۰) نراقی، احسان (۱۳۶۳). علوم اجتماعی و سیر تکوینی آن. چاپ سوم، تهران: نشر نیکان.
- ۳۱) یقینی، محمود (۱۴۰۰)، ارائه مؤلف‌های راهبردی حکمرانی محلی فرهنگی بر اساس بیانیه گام دوم انقلاب، نشریه حکمرانی متعالی بهار ۱۴۰۰ - شماره ۵ صص ۲۱۰-۱۶۱.
- ۳۲) یوسفی زارمی، عقیل. (۱۴۰۰)، بررسی ابعاد فرهنگی بیانیه گام دوم انقلاب با قاعده نفی سبیل، نشریه مطالعات قرآن و علوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۰ - شماره ۱، صص ۹۱-۶۸
- 33) Attride-Stirling, J. (2001), "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", Qualitative Research, Vol. 1, No. 3, Pp. 385-405
- 34) Braun, V. & Clarke, V. (2006), "Using thematic analysis in psychology", Qualitative Research in Psychology, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101
- 35) Ruhode, Ephias (2016) E-Government for Development: A Thematic Analysis of Zimbabwes Information and communication Technology Policy Documents, Electronic in Developing countries, vol
- 36) Miles, M.B& Huberman.A.M (1994), Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook, Thousand Oaks, CA: Sage.
- 37) Horrocks.c, N King (2010) Qualitative research in Inter views. London: Sage Publication Ltd.

Analysis of the cultural themes of the statement of the second step of the revolution

Receipt: 23/05/2023 Acceptance: 26/08/2023 Leila Kalij¹
Sayedvahid Aghili²
Hasan Khojasteh Bagherzadeh³

Abstract

The statement of the second step of the revolution is a vision that was issued by the Supreme Leader on the eve of the 40th anniversary of the Islamic Revolution to outline the current situation and the future perspective of the Islamic Republic of Iran with the aim of achieving a new Islamic civilization. This statement as a perspective has useful functions in the economic, political and cultural fields, the leader of the revolution has always emphasized the priority of culture in the eyes of the statesmen. This research is aimed at finding the cultural issues considered by the supreme leader in the statement of the second step by thematic analysis method. Therefore, in order to find the cultural components of the statement of the second step of the revolution, first 50 key propositions related to the field of culture were counted from the text of the statement, then by examining these statements, 35 basic themes were obtained. By categorizing the basic themes into 11 organizing themes and finally 4 comprehensive themes were obtained. The relationship between these overarching themes and other themes was drawn in the form of a theme network. In the final part, 4 comprehensive themes of culture-centered, the need to create scientific jihad, the strengthening of cultural spontaneous forces and the threat generation of the media from the cultural concepts of the statement were discussed and discussed.

key words

Statement of the second step of the revolution, culture, theme analysis, cultural components

1-Department of Communication Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Kalij.Kalij@yahoo.com

2-Department of Communication Sciences, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. (Corresponding Author). Seyed_Vahid_aqili@yahoo.com

3- Department of Production, Faculty of Radio and Television Production, Sedavasima University, Tehran, Iran. khojastehhasan@yahoo.com